

Grandebrev for Tingstrup 1642

Efter Hundborg herreds tingbog 1672, 20. maj

VED TORSTEN BALLE

(Var mødt) Jørgen Nielsen i Tingstrup på sine egne og menige Tingstrup bymænd deres vegne og irettelagde et tingsvidne lydende ord for ord som følger:

Niels Ibsen i Sperring, herredsfoged til Hundborg herredsting, Mads Mikkelsen i Tinggård, Niels Poulsen i Hove og Poul Poulsen ibm. gør vitterligt, at år efter Guds byrd 1642, mandagen den 6. juni på forskrevne ting var skikket Anders Frost i Tingstrup, (der) æskede og fik et fuldt tingsvidne af otte dannemænd, som er Laurits Svendsen i Bundgård, Anders Jensen ved kirken i Torsted, Anders Jensen på bakken ibm., Vill Madsen i Sperring, Mads Villsen i Skjoldborg, Søren Madsen ibm., Niels Christensen i Klostergård og Mikkil Pedersen i Ås, hvilke forskrevne dannemænd der vidnede og bestod, (at) de lydeligt hørte og så, forskrevne Anders Frøst lod læse og påskrive et grandebrev, sålydende:

Kendes vi efterskrevne, Mads Madsen i Tingstrup, Anders Frøst, Offer Jensen, Tomas Lauritsen, Mads Andersen, Peder Lauritsen, Søren Smed, Peder Christensen, Mads Mikkelsen, Anders Christensen, Laust Jensen, Ib Andersen, Jens Knudsen, Laust Ibsen, Jahan Christensdatter, Anne Olufsdatter, Anders Christensen Tækker og Jep Pedersen, alle boende i forskrevne Tingstrup, og gør hermed vitterligt med dette vort åbne brev, at vi samtlige med vide og vedtægt har pålagt at holde og fuldkomme som efterfølger:

(§ 1) For det første skal hver ringe sine svin tre uger før st. Volborg dag¹), og hvis svin, som findes derefter uringede, skal have forbrudt for hvert svin til sine grander 4 sk(illing), og dersom ringen går af, og hans grander varer ham ad, og samme svin findes uringet anden dag derefter, skal have forbrudt 4 sk. for hvert svin, så tit og ofte hans brøst så findes, indtil de holder dem på gaden.

(§ 2) Dernæst skal fårehjord optages ad st. Volborg dag og drives ad udmark, og ingen fæhjord derefter at holdes i indmark, eller slå sine får værgeløs i indmarkskorn og -græs. Hvem der gør det, skal have forbrudt hver dag 8 sk. til sine grander.

(§ 3) Item²) hvis gadediger, der findes udiget og gadeled uhængt efter 8 dage efter st. Volborg dag, skal have forbrudt 8 sk. til sine grander, og hvor der findes brøst på gadediger derefter, og han bliver advaret, skal han straks gøre det færdigt, men dersom det forsømmes til om anden dag, have forbrudt til sine grander 8 sk. for hver gang, det så findes.

(§ 4) Dernæst skal hver holde sit fæ med hjord 8 dage efter st. Volborg dag. Hvis fæ derefter findes hjordløs i sine granders korn, skal have forbrudt 8 sk. til sine grander, hver gang det befindes.

(§ 5) Dernæst: Tre uger efter st. Volborg dag, da skal de hegne ager og eng og tøjre hver på sine egne borer³).

Hvis øg eller fæmon, som derefter findes i hans granders eng eller græs imod hans vilje, skal have forbrudt til sine grander 8 sk. hver gang.

(§ 6) Item: Ingen skal må rykke græs på tolde imellem andre deres korn. Hvem der gør det, skal have forbrudt 4 sk. til sine grander, hver gang det befindes, men sker det om natten, give 8 sk. hver gang. Ikke heller må (nogen) bede deres øg eller fæ på tolde imellem andre deres korn under lige brøde som forskrevet står.

(§ 7) Dernæst må de ikke drive fæ i hjord to tilsammen om sommeren til mark og fra med en smal vej, sine grander til skade, men enhver at lænke det sammen for sig selv. Den der (her) imod driver, sine grander til skade, har forbrudt 4 sk. hver gang.

(§ 8) Dernæst skal hver holde sine føl i tøj fra 14 dage efter st. Hans dag, og til korn er hjemhøstet, sine grander uden skade. Hvis føl, som slås løs herimod, sine grander til skade, har forbrudt 4 sk. hver gang, men sker det om nattetider, har forbrudt 8 sk.

(§ 9) Skal enhver holde sine svin og gæs på gaden i hælde⁴), når diger og led er lukkede. Den som derimod gør, sine grander til skade, og han bliver advaret, at hans svin går om uden hælde og gør skade og ikke straks vil føre råd derved, har forbrudt for hvert svin 1 sk., men hvis svin, som findes løse i marken, sine grander til skade, efter st. Hans dag, som ikke er i hælde eller i tøj, har forbrudt for hvert svin 4 sk., hver gang det findes.

(§ 10) Dernæst skal enhver holde hegne og tøjre sine egne borer, til hver mand i byen høster. Hvem herimod gør, har forbrudt til sine grander 8 sk., hver gang det findes.

(§ 11) Hvem som går igennem noget gadeled og lukker det ikke efter sig, har forbrudt til sine grander, hver gang det findes, 4 sk.

(§ 12) Dernæst må ingen vogte eller drive deres gæs i marken på en anden mands borer eller eng, sine grander til skade. Hvem der gør det, skal have forbrudt 8 sk. til sine grander, hver gang det findes.

(§ 13) Desligeste: Den som sætter sine øg ved nattetide hos sine granders skårne korn, skal have forbrudt 8 sk. til sine grander og der foruden betale, hvad skade de gør.

(§ 14) Og skal hver mand i byen møde hver søndag efter middag på grandestævne ved Bjerre på gaden, at efterregne, hvad som er forbrudt den forgangne uge, og hvad fornøden er at pålægge, granderne til bedste. Hvem der ikke møder, eller nogen af deres folk for dem, skal have forbrudt 4 sk. hver gang.

(§ 15) Dernæst skal de betro en af granderne, som på vide bliver samtykket, dette nærværende år forskrevne brudpenge at optage, og samme penge skal købes øl for, når granderne det samtykker at drikke, menige grander til bedste, og den som ikke vil møde, når videøl skal drikkes, med sine grander, eller hans folk i hans fraværelse, skal have forbrudt 4 sk.

¹ Volborgdag 1. maj.

² Item = desuden.

³ Borer = græsmark i omdrift.

⁴ Hælde eller bille = reb, som hin drer dyrenes bevægelser.

(§ 16) Og skal de udtage forskrevne brudpenge hver søndag på grandestævne, som de forgangne uge er forbrudt, og den som dette år er betroet, skal annamme dem og gøre sine grander derfor regnskab. Og hvilken som forholder sig modvillig og ikke vil sine brudpenge godvillig udlægge, da skal granderne, tre, fire eller flere have fuldmagt at indgå i den modvilliges hus og gård og annamme tredobbelt pant for de brudpenge, som rester, og dermed ikke have forbrudt husfred eller gårdfred eller noget andet lovmål, men vil den modvillige høde, true eller slå på dem, som vil pante, i sit eget hus, eller gør nogen parlament⁵), da skal han dermed have forbrudt en halv tønne godt øl til sine grander og tre mark til sit herskab og have skade for hjemgæld for hvad parlament, han gør sine grander i sit eget hus eller gård, om han derover fanger nogen skade.

Disse forskrevne punkter og artikler forpligter vi os alle og enhver fast og ubrydelig at holde og fuldkomme, som forskrevet står. Til ydermere stadfæstelse har vi vores signeter herunder trykket og (med) egen hånd underskrevet.

Datum Tingstrup, den 3. maj år 1642.

Hvilket brev var med signeter og hænder underskrivelse bekræftet, som her i dag er læst og påskrevet.

Bestod i helgens ed med oprakte fingre Peder Lauritsen i Tingstrup og Christen Andersen ibm., de i dag 8 dage stævnede menige Tingstrup grander, enhver for deres bopæl, (og) talte de med en part dem selv og en part deres hustruer og folk og stævnede alle forskrevne mænd og grander hid til ting i dag til dette vidne.

At de således vidnede, stadfæster vi med vores indsegl og vore fire signeter undertrykt.

Hvilket vidne her i dag for retten er læst og påskrevet.

Så her for retten tillige med forskrevne Jørgen Nielsen var efterskrevne Tingstrup gård- og husmænd, nemlig Mads Mikkelsen, Niels Pedersen, Jens Andersen Frøst, Simon Christensen, Niels Christensen, Knud Jensen, Christen Sørensen, Christen Ibsen på hans fader Ib Andersens vegne, Niels Jensen, Just Mikkelsen, Peder Bordsen, Tomas Tomsen, Christen Madsen, Christen Andersen, Peder Pedersen, Tomas Andersen på hans faders vegne, Laust Tomsen, Mikkil Christensen på hans fader Christen Torps vegne, og alle samtlige nu i dag atter påny samtykkede forskrevne indførte grandebrev og vidne herefter fuldkommeligt i alle sine ord og punkter herefter skulle holdes og efterkommes, uden med hegnet alene, som skal altid herefter ske 14 dage efter st. Volborg dag, dog med lige fomævnte kondition og straf, med deres ager og eng, og sætte i tøj.

Og samme grandebrev endnu samtykker ydermere, at ingen må have deres får i tøj uden Sønder Led i knakkerne, deres grander til skade, og hver gang befindes de, som fårene ejer, at have forbrudt 4 sk.

Hvorefter de samtlige i én stemme herefter var tingsvidne begærende.

Derpå bestod Søren Mikkelsen og Anders Madsen ibm. med sjæls ed og oprakte fingre efter recessen, at de i dag 14 dage stævnede Jens Frøst og i dag 8 dage stævnede alle forskrevne Tingstrup mænd og grander hid i dag samtlige

at møde, samme vedtægt (og) grandebrevsvidne at samtykke og vedstå, og stod alle forskrevne personer med forskrevne Jørgen Nielsen til vedermålsting, da dette vidne gik beskrevet.

At de således vidnede, det stadfæster vi med vores signeter.

Christian V's Danske Lov 1683 bestemte, at bønderne i en landsby kunne vedtage ordensregler om deres fælles anliggender. Når vedtægten blev tinglæst uden retsgyldige indvendinger, var den for eftertiden en lov, som alle i byen skulle rette sig efter. Her i Ty var der vist ikke megen brug for sådanne vedtægter⁶), da der ikke var noget egentligt markfællesskab⁷). Hver havde sin egen jord, og skete det, at folk eller fæ gjorde skade på andres agre eller eng, ordnede man sagen i mindelighed, og hvis det ikke kunne lade sig gøre, gik man rettens vej og krævede erstatning. Sådanne sager er der en del af i tingbøgerne, men af vedtægter eller grandebreve, som de også kaldes, er der indtil nu kun fundet to i Hundborg herreds tingbøger. Det ene, fra Silstrup 1699, trykt i årbog 1940, blev til, fordi en forgældet herremand slog sig ned på en bondegård der i byen. Han ragede snart uklar med sine naboer, og så blev de nødt til at lave en vedtægt, hvad de ikke havde haft før. Den kom nu ikke til at gælde, og da herremanden snart efter fortrak til andre steder, kunne bønderne blive ved med at følge gammel skik og sædvane.

Et grandebrev fra Søndbjerg 1714, trykt i samme årbog, blev også til under særlige forhold, og det var den myndige sognepræst, der ordnede sagen, fordi han var utilfreds. Det blev oplyst, at der var et ældre grandebrev, vist fra 1675, men præsten fandt, at det ikke var godt nok.

Det andet grandebrev fra Hundborg herred er gengivet ovenfor. Det er interessant, også fordi det er så gammelt. Det blev til 1642 i en urolig tid, kun få år efter, at Wallensteins tropper 1629 havde forladt et udplyndret land efter "kejserkrigen". Nogle gårde var brændt af, mange lå øde, og folket havde lidt meget. Det tog tid at læge krigens sår og få bugt med den lovløshed, der havde bredt sig i de onde tider, og krigen truede endnu. Året efter, at grandebrevet var vedtaget, rykkede Torstenssons svenske soldater ind i Ty.

Måske var tidens forhold skyld i, at Tingstrup bymænd måtte lave en retsgyldig vedtægt, men da den på mange måder ligner de to nævnte yngre vedtægter, kan det se ud, som om man har haft noget ældre at gå efter. Måske er det dog blot gammel skik og brug, der blev skrevet op og lovfæstet.

I grandebrevet får vi en del at vide om, hvordan man dyrkede jorden og passede husdyrene. Ved landsbyer på øerne var der overdrev, hvor hyrder vogtede kvæget, der gik løst fra forår til efterår. Her kunne kvæg kun gå løse en del af året, i det tidlige forår, før man begyndte at så, og efter høst. Det er tvivlsomt, om køerne fik lov til det, da det altid har været skik her, at de blev malket i stalden, og de blev derfor gerne tøjret nær gården.

Tidsplanen synes at være således:

⁶ Se fx Torkild Gravlund: Sysselbogen.

⁷ Se Gammelt Landbrug, årbog 1975, og Henrik Larsen: Agerbruget i Thisted Amt 1683, årbog 1927.

⁵ Parlament = skænderi.

Tre uger før 1. maj: Svinene ringes.

1. maj: Fårehjord optages. Herefter ingen fæhjord i indmarken.

1 uge efter 1. maj: Fæet holdes med hjord (hyrde).

Gadediger sættes i stand. Led skal være i orden.

3 uger efter 1. maj: Ager og eng lyses i hegne (fredes).

Kvæg, heste og føl tøjres til høst. Toldene fredes.

Efter høstens slutning: Kvæg slås løs.

Når digerne om landsbyen skulle sættes i stand, var det af hensyn til svinene, der om sommeren måtte opholde sig på gadejorden. Ellers kunne de hurtigt rode en mark op. Alligevel skulle de ringes, vel både for gadejordens skyld og fordi de kunne slippe ud i marken: Den tids svin var jo mere bevægelige og kunne nok sætte over et dige. De skulle ganske vist også holdes i hælde eller i tøj, men bestemmelsen i § 9 tyder på, at de alligevel kunne slippe ud.

Den dyrkede mark og engen skulle folk hegne tre uger efter 1. maj. Det kunne se ud, som om de skulle sætte hegn op, men der voksede ikke så meget træ i Ty, at der kunne blive noget til træhegn, og diger ville genere dyrkningen meget. De nævnes da heller ikke her, men vedtægten siger flere steder, at der mellem agrene var tolde, d. v. s. upløjede strimler jord, der ikke hegnedes for noget, men bare var skel.

Men hegne betyder også andet end at sætte hegn. I de gamle tingbøger fra Thisted står der næsten hvert år ved majdagstid, at Bisgårds ager og eng "lyses i hegne", hvad der åbenbart betyder "fredlyses", d. v. s. at fra den dag tålte man ikke løsgående husdyr. Feilbergs Jyske Ordbog oplyser da også, at udtrykkene "e gres ska hejnes" og "de gres ska vær i hejn i som' er" betyder, at græsset skal fredes. Drengene, der fandt en god blåbærbusk, kunne sige: "a lyser mi bosk i hææn" eller "i hææns frej", og så måtte ingen andre røre den. At hegne kan da betyde "at lyse i fred". Fra den tid skulle folk holde deres heste, føl og kvæg tøjrede på deres egne borer (græsmarker i omdrift). Ingen måtte rykke græs på toldene eller bede deres heste

og kvæg på dem mellem andres korn. Bestemmelsen om, at man skulle bøde dobbelt, hvis der skete om natten, og hvis man ved nattetid satte sine heste ved andres høstede korn, har nok været nødvendig.

Regler for dyrkningen af marken, om såtid, pløjetid og høst, eller om, hvad der skulle sås, findes overhovedet ikke, så man må gå ud fra, at hver dyrkede sin jord, som han ville, også 1642.

1672 var der så af en eller anden grund brug for at få den gamle vedtægt stadfæstet. Da var landet igen nær en krig (den skånske krig 1675-79). Skattetrykket steg så voldsomt, at mange bønder opsagde fæstemål, og tit måtte godsejerne så overlade driften af gården til en eller anden mod at skatterne blev betalt. Dem hæftede godsejerne nemlig for. Mange gårde kunne ikke engang fæstes bort på de betingelser, så godsejeren måtte leje græsningen ud for dog at få lidt udbytte. Nogle lå helt øde, og amtsskriveren måtte da føre tingsvidner om det, da han skulle gøre staten regnskab for skatterne.

I sådanne "besværlige tider" (som det hedder gang på gang i tingbøgerne) var det nok vanskeligt at håndhæve den gamle vedtægts regler. En ny generation var rykket ind på de gårde, der var i brug, tit folk udefra, der ikke kendte vedtægten. Der har nok været nogen uenighed, siden Tingstrup bymænd igen blev kaldt sammen for at stadfæste det gamle grandebrev. Det gjorde de, blot med to små ændringer. Nu skulle ager og eng fredlyses og husdyrene holdes i tøj en uge før, vel fordi man var begyndt at så nok så tidligt. Fårene fik mindre plads, måske fordi man havde dyrket mere udmarksjord op, et forhold, der blev fortsat i den følgende tid, til der ikke var mere udyrket udmark tilbage. Så kunne dyrene ikke mere gå løse, og så var der egentlig ikke brug for nogen byvedtægt mere.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy, Morsog Vester Hanherred 1976, side 91-98).